

Деньга Н. М.

*Кременчуцький педагогічний коледж імені А. С. Макаренка, заступник
директора з виконавчої та фінансової роботи*

АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ

«ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ ПЕДАГОГА»

Для дослідження питання професійної рефлексії педагога важливе значення має аналіз змісту поняття «професійна рефлексія» та «професійна рефлексія педагога».

До спроби сформулювати поняття «рефлексії» вдавалися В. Лободін, В. Шинкарук, Г.Щедровицький та інші автори; професійну рефлексію досліджували О.Берестенко (на прикладі культури професійного спілкування спеціаліста), Н.Сас (на прикладі професійної діяльності керівників навчальних закладів); питання професійної рефлексії педагога були предметом уваги І.Беха, О. Бодальова, І. Зимньої, Н. Кузьміної, В. Кан-Калика, В.Семиченко, Т. Яценко.

Аналіз теоретичних джерел засвідчив, що існує багато визначень рефлексії.

Зокрема, у тлумачному словнику «рефлексія» визначається як самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом [1, с.518]. В. Лободін вказує, що рефлексія – це усвідомлення людиною психічного процесу, що протікає в даний момент у ній самій [2, с.285].

На ретроспективний характер рефлексії звертають увагу В. Шинкарук та Г.Щедровицький. Так, у філософському енциклопедичному словнику за редакцією В. Шинкарука зазначається, що термін «рефлексія» походить від латинського «reflexio», що буквально значить «обернення назад, відображення», позначає таку рису людського пізнання, як дослідження самого пізнавального акту, діяльності самопізнання, що дає змогу розкрити специфіку духовного росту людини [3].

Спрямованість рефлексії у майбутнє відтворена у словах І.Беха: «Рефлексивно розвинена особистість прямує до свого духовного призначення» [4, с.37]. З приводу цього В.Семиченко [5] зазначає, що людина

може успішно розвиватися, тільки якщо постійно осмислює, переживає те, що з нею відбувається, міркує над собою в процесі побудови свого життя й організації діяльності.

Цікавим є підхід Г.Щедровицького, який розглядає рефлексію як механізм засвоєння, умову появи в індивіда нових способів діяльності і нових спроможностей [14]. Розкриваючи зміст цього механізму, автор висловлює судження про те, що для появи нових засобів і способів діяльності необхідно, щоб сама діяльність стала предметом спеціального дослідження, щоб на неї спрямовувалася вторинна пізнавальна діяльність. Інакше кажучи, повинна з'явитися рефлексія стосовно вихідної діяльності.

Таким чином, під рефлексією розуміються :

- самоаналіз власного душевного стану (В. Лободін);
- механізм засвоєння засобів і способів діяльності (Г.Щедровицький);
- дослідження самого пізнавального акту, діяльності самопізнання (В. Шинкарука).

Залежно від завдань дослідження, О.Берестенко розглядає професійну рефлексію як засіб професійного розвитку [6, с. 271], Н.Сас – як критерій результативності професійної підготовки [7]. В обох випадках під професійною рефлексією розуміється співвідношення себе та власних можливостей з тим, що вимагає обрана професія, разом із наявними уявленнями про неї. Методами професійної рефлексії зазначаються аналіз (наприклад, взаємоаналіз), самоаналіз та професійна інтуїція. Аналізуванню підлягають такі аспекти як: комунікативний (міжособистісне сприйняття партнерів з виконання завдань професійної діяльності), кооперовані дії (аналіз та проектування колективної діяльності з урахуванням необхідності координування професійних позицій і групових ролей суб'єктів діяльності, а також кооперації їх спільних дій), особистісні вияви (побудова нових образів себе в результаті спілкування з колегами та активної діяльності, що знаходить реалізацію у відповідних вчинках), інтелектуальні аспекти (виокремлення, аналіз та співвіднесення з професійною ситуацією власних дій) тощо. Це допомагає людині виявити рівень професіоналізму,

визначити мету подальшої роботи, скорегувати і вдосконалити свій професійний шлях. Тобто, рефлексивні вміння підлягають не тільки діагностуванню, але й розвитку.

Особливої уваги заслуговує дослідження поняття професійної рефлексії викладача, педагога.

Професійну рефлексію педагога О. Бодальов розглядає «як розгортання процесів сприймання і розуміння в системі "вчитель – учень"» [8]

І. Зімня [9] та Н. Кузьміна [10, с. 230-233], у своїх працях, схилиються до думки, що професійна рефлексія – це розвиток майстерності, здібностей педагога, його професійної компетентності. На нашу думку, за допомогою рефлексії викладач здатний управляти професійною діяльністю, рухатися від труднощів до їх аналізу і знаходження виходу із складної ситуації.

Викладач, який здатний до рефлексії, вдосконалюється не тільки як педагог, а ще й як людина, тому що переосмислює не лише професійну діяльність, а й свій внутрішній світ, розуміє свою недосконалість, намагається покращити, укріпити власну духовність.

Розвиток професійної рефлексії у педагога важливий ще й тому, що здатність до рефлексії учителя дає змогу в кожному учневі бачити особистість. Відомий педагог Василь Сухомлинський про таку характеристику вчителя писав «відкривати в людині нове», «бачити людину в процесі її становлення» [11, с.421].

Оскільки професійна рефлексія підлягає розвитку, то важливим питанням для розгляду, на нашу думку, є засоби розвитку професійної рефлексії викладача.

У роботі Н. Сас, рефлексивні вміння діагностуються, а разом з тим й розвиваються на всіх етапах виконання завдань практичного спрямування: під час планування діяльності (роздуми про виконання майбутньої діяльності, уявлення про хід діяльності, планування, вибір найбільш ефективних способів виконання, прогнозування можливих результатів), під час власне діяльності (співвіднесення власних дій з предметною діяльністю, а також координування і контролювання елементів діяльності відповідно до мінливих умов), аналіз

мотивів, умов, етапів та результатів виконання діяльності, що вже відбулася [7]. В. Кан-Калик [12], Т. Яценко [13] розкривають такі засоби розвитку рефлексії педагога як активне соціально-психологічне навчання та рефлексивний тренінг.

Теоретичний аналіз дає змогу зробити висновок, що поняття рефлексія, професійна рефлексія та професійна рефлексія педагога взаємовідносяться між собою як загальне, спеціальне та специфічне. Можна стверджувати, що професійна педагогічна рефлексія – це: усвідомлення викладачем себе як суб'єкта педагогічної діяльності; оцінка педагогічної ситуації, в якій він перебуває; визначення міри відповідності власних педагогічних дій і форм поведінки в професійно значущих ситуаціях. Професійна рефлексія педагога підлягає діагностуванню та розвитку.

Література

1. Словник української мови: в 11 томах. — Том 8, 1977. — с. 518.
2. Лободин В.Т. Трудное счастье совершенства. – СПб., 1997. – 285 с.
3. Філософський словник. Шинкарук В.І., Київ, Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986 р.
4. І.Д. Бех. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості. Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. /Редактор Г.М. Лисиця. К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда»» с.37
5. Семиченко В.А. Психологія особистості. – К.: Видавець Ешке, 2001.
6. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування Навчальний посібник. / О.Г. Берестенко.– Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 300 с.
7. Сас Н. Н. Профессиональная рефлексия как критерий результативности профессиональной подготовки к инновационному управлению в условиях магистратуры «Специфические категории. Управление учебными заведениями» / Н.Н.Сас // Статьи и доклады участников международной научно-практической конференции «Инновационное развитие – от Й. Шумпетера до наших дней: экономика и образование» г. Калуга, 1-2 октября 2015г.– М.: Издательство «Научный консультант», 2015.– с.352–354.

8. Бодалев А. А. Личность и общение. Избранные труды / А.А. Бодалев. - М.: Педагогіка, 1983. - 272 с.
9. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. - М.: Логос, 2000. - 382 с.
10. Кузьмина Е.И. Оптимум рефлексии – условие свободы в общении / Е.И. Кузьмина // Рефлексия, образование и интеллектуальные инновации. - Новосибирск, 1995. - с. 230-233.
11. В. Сухомлинський. Сто порад учителеві// Сухомлинський В.Вибрані твори у п'яти томах. – Т.2. – К., 1976. – с.421
12. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Канн-Калик. - М.: Просвещение, 1987. - 190 с.
13. Яценко Т.С. Социально-психологическое обучение в подготовке будущих учителей / Т.С. Яценко. - Киев, Головное изд-во издательского объединения "Вища школа", 1987. - 111 с.
14. Щедровицкий Г.П. Избранные труды / Г.П. Щедровский. - М., 1995. - 250 с.